

A legfőbb mozgóerő

Egy ügyészégi jelentés margójára

A Börtönügyi Szemle szerkesztőbizottsága felkért, hogy a Legfőbb Ügyészségnek a fogvatartottak elhelyezéséről, anyagi és egészségügyi ellátásáról készített összefoglaló jelentésével kapcsolatban írjak cikket. Sokáig még elképzelésem sem volt arról, mit is írjak. Lényegében egy arra feljogosított felügyeletet gyakorló hatóság megállapításairól van szó, amelyhez nincs mit hozzátenni. A sokéves együttműködés során soha nem tapasztaltam, hogy az ügyészség megállapításai ne lettek volna jogilag és szakmailag megalapozottak.

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a részjelentésekben foglalt megállapításokat is ismerem, ez is megerősíti meggyőződésemet, hogy valóban releváns jelenségeket tartalmaz a jelentés. Itt akár le is záródhatna a történet, hiszen tényekkel, megállapításokkal kapcsolatban úriember nem vitatkozik, és különösen nem magyarázkodik. Okos hivatalnok nem kommentálja egy főhatóság kritikáját.

Elintézhető lenne a kérdés a hivatali ügyrendből következő, hivatalos válasz és az intézkedések ismertetésével is. Az intézkedések megtörténtek, az illetékes szakterületek annak rendje és módja szerint feldolgozták a jelentésben foglaltakat és a bv. országos parancsnoka kiadta a megfelelő utasításokat a bv. intézeteknek a hibák korrigálására.

A „lovagiasság szabályainak” tehát a felek eleget tettek, de ettől még néhány alapprobléma nem oldódott meg.

Saját szakterületemre vonatkozóan itt a bv. intézetek egyre fokozódó zsúfoltságát emelném ki. Teljes mértékben egyetértek azzal a jelentésben foglalt megállapítással, hogy a folyamatosan növekvő zsúfoltság veszélyezteti a fogva tartás rendjét, biztonságát, és hátrányosan befolyásolja a fogvatartottak elhelyezésének, ellátásának feltételeit. A végrehajtáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételek pénzügyi fedezetének biztosítása alapvető törvényességi követelmény.

A bv. intézetek túltelítettségének problémáját az EU országjelentése és a CPT vizsgálata is kiemelte.

Figyelemre méltó, hogy az Európa Tanács legfrissebb statisztikai kiadványában is (Council of Europe Annual Penal Statistics) a nemzetközi összehasonlításban Görögország után hazánkban a legnagyobb a telítettség a börtönökben, a megállapított férőhelyekhez viszonyítva. E körülmények veszélyeztetik Magyarországot (nem csak a magyar bv. rendszer) megítélését az európai közvéleményben.

Akut veszély azonban – annak ellenére, hogy a fogvatartottak okozta rendkívüli események még kezelhető szinten vannak –, hogy a kialakult helyzet feszültségekkel

terhelt és esetleg súlyos tömeges méretű rendkívüli eseménybe torkollhat. A bv. szervezetnek ezt a helyzetet kezelnie kell. Azt, hogy kezelhető, az eddigi gyakorlat bizonyította.

A helyzet kezelése és nem megoldása a cél! Milyen eszközök állnak rendelkezésre?

Folyamatban lévő beruházásaink belátható időn belül megnyugtató megoldást – a fogvatartotti létszám ilyen arányú növekedése mellett – nem biztosítanak. Különösen akkor, ha a növekedés nem egyenletes, mint például a 2001-es év első negyedéve, amikor mintegy 900 fővel nőtt a fogvatartotti létszám. Hogy a laikus olvasó is meg tudja ítélni, ez a létszám nagyjából akkora, mint a Fővárosi Bv. Intézet elmúlt évben átadott új objektumának befogadóképessége. Ez a beruházás kb. öt év alatt valósult meg.

Lehetőség van az intézetek közötti átcsoportosításra. Az elhelyezési feltételek megtartása érdekében – a büntetés-végrehajtási intézetek közel azonos teherviselésének biztosításáért – állandó átszállításra kényszerülünk, az átszervezések végrehajtásához igen jelentős erőfeszítésre van szükség. Végso soron a zsúfoltságot próbáljuk meg egyenlően teríteni. Erre azonban egyre kevésbé van mód, mert ebben az évben már a végrehajthatók is telítettek.

A telítettség csökkentése érdekében nem engedélyezzük megyei bv. intézetből sem a nem jogerősen elítéltek, sem a már jogerősen elítéltek átszállítását. Az azonos típusú intézetek között pedig csak szervezett munkáltatási, biztonsági- és operatív érdekből került sor átszállítás engedélyezésére.

Az intézkedések következtében gyakorlatilag egyre inkább elmosódik a különbség az egyes intézettípusok profilja között. Ennek következtében mindenhol be kell rendezkedni a legnagyobb kockázatú fogvatartottakra. Nem szükséges hangsúlyozni, hogy ez a végrehajtást milyen mértékben drágítja meg, és a személyzetre milyen túlterhelést ró. Különösen vonatkozik ez a megyei intézetekre, ahol nincsenek berendezkedve nagyobb létszámú jogerős elítéltek fogva tartására. Hiányoznak a szükséges foglalkoztatási feltételek is.

A fogvatartottak elhelyezése ideiglenesen – nagy biztonsági kockázat és az intézetek költségvetését meghaladó pénzügyi problémák mellett – a büntetés-végrehajtási intézetekben közösségi és más célú helyiségekben (betegszoba, könyvtár, szabadságos- és szabadulózárka stb.) történik, és a jogszabályban előírt elkülönítési szabályok betartása napi problémát jelent.

Ismert az is, hogy a heti körszállítási igényt milyen mértékben fokozza a fogvatartottak létszámának emelkedése.

A kialakult helyzetet ideiglenesnek kell tekinteni, bár nem látható előre, hogy meddig fog tartani. Igen fontos azonban a helyes szemlélet fenntartása szempontjából az ideiglenesség hangsúlyozása, mert a börtön nem csak „emberraktár”, hanem emberek ezrei számára jószerevel teljes élettevékenységük színtere. A büntetés-végrehajtásnak nincs befolyása arra, hogy hány fogvatartottat fogadjon be. Vannak országok, pl. Csehország, ahol bizonyos létszám elérése után a bv. megtagadhatja az újabb befogadásokat. A megtagadás indoka, hogy a túlszűfolt börtönök sértik a fogvatartottak törvényben rögzített jogait az emberi méltósághoz és kimerítik az embertelen és megalázó bánásmód fogalmát.

A magyar büntetés-végrehajtási jogszabályok is garantálják a fogvatartottak emberi jogait, de felső korlátozás nélkül kötelesek vagyunk végrehajtani az elrendelt

előzetes letartóztatást, illetve szabadságvesztés-büntetést. Ezek után az egyetlen lehetőség a fentiek szerinti belső átcsoportosítás.

Hogy a képlet azonban egészen pontos legyen, van egy több mint húszéves szabály, amely azonban a gyakorlatban nem érvényesül. A büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bírósági büntetés-végrehajtási csoportra és a bírósági gazdasági hivatalra háruló feladatokról szóló 108/1979. (IK.8.) IM-utasítás 11. §. (1) bekezdése szerint: „*a bv. bíró az elítélteket a bv. intézettel egyetértésben meghatározott napra hívja be*”.

A gyakorlatban ez általában úgy történik, hogy a bv. intézettel történt előzetes egyeztetés nélkül a bv. csoport egyszerűen felhívja az elítéltet a szabadságvesztés-büntetés letöltésének megkezdésére, majd erről a jegyzék megküldésével értesíti a bv. intézetet.

Elvileg az egyeztetés során a bv. intézetnek volna lehetősége (ha valóságos egyeztetés folyna) érvényesíteni a befogadás korlátozottságát. A lehetőség azonban csak elvi, mivel az előzetes letartóztatottat mindenképpen be kell fogadni, ugyanez igaz az előzetesen letartóztatottakra, akiket végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték.

Elképzelhető, hogy az ún. „várólistás rendszer” bevezetése csekély mértékben csökkentené a létszámot. Adott esetben a helyzet kezelésének egyik nem túl hatékony eszköze lehet, de lényegi változást várhatóan nem eredményezne, bár egyes kivételes helyzetekben esetleg a „levegővételhez” szükséges haladékot jelenthetné.

Azt lehet mondani, hogy a bv. még így is szerencsésnek tarthatja magát, és ez a „szerencse” a szabadlábon lévő elítéltek azon hányadának köszönhető, akik nem tanúsítanak önkéntes jogkövető magatartást. 2001. március 2-án felmértük az év első két hónapjában kibocsátott Szv. Jegyzéken szereplő azon személyek számát, akik vonatkozásában a bíróság felhívást bocsátott ki, elővezetést rendelt el, illetőleg elfogatóparancsot bocsátott ki a szabadságvesztés végrehajtása érdekében.

Eszerint a kibocsátott felhívások száma 2 380 fő, az elrendelt elővezetések száma 1 401 fő, a kibocsátott elfogatóparancsok száma 1 817 fő. Mindösszesen 5 598 fő.

Képzelnék el, mi történne, ha ez a létszám egyszerre zúdulna rá a bv. intézetekre. Már a várakozók egytizedének befogadása is komoly szervezési, ellátási többletfeleladatot jelentene. Ugyanakkor fontos érdek, hogy a bírósági ítéletben meghatározott szabadságvesztés-büntetés időben végrehajtásra kerüljön.

Úgy vélem, hogy a fentiek is megfelelően illusztrálják azt az ellentmondásos helyzetet, amelynek kezelésére a magyar büntetés-végrehajtási szervezetnek hosszú távon be kell rendezkednie.

Adva van egyfelől egy olyan feladat, amelyet minden körülmények között végre kell hajtani, de a feladat mértékének meghatározására a szervezet nem rendelkezik befolyással.

Másfelől a viszonylagos eszköztelenség mellett az összes létező törvényi feltételnek minden pillanatban meg kell felelni és (nagyon helyesen) nem lehet válogatni abban, hogy melyik szabályt, milyen mértékben tartsa be a végrehajtás. Ezt számos arra jogosult szervezet folyamatosan vizsgálja, ellenőrzi, számon kéri a büntetés-végrehajtástól. Az Igazságügyi Minisztérium, a Legfőbb Ügyészség illetékes szervezeti egységei folyamatosan, a CPT, a Magyar Helsinki Bizottság és az ombudsman alkalmilag ellenőrzi, hogy a büntetés-végrehajtás betartja, alkalmazza-e a

jogszabályokat. A vizsgálatok alapján általában regisztrálják azokat az objektív akadályokat, amelyek miatt az előírások betartása elégtelen.

Az ellenőrző szervek regisztrálják, de nem respektálják, nem is respektálhatják a végrehajtás objektív nehézségeit. Eljárásuk teljesen nyilvánvaló, hiszen ez a feladatok és a szervezetnek is folyamatosan szembesülnie kell saját hiányosságaival.

Miután jelen írás egy szakmai folyóirat számára készült, indokoltnak látom három olyan pszichológiai szempontból releváns körülményre is felhívni a figyelmet, amely a hivatalos jelentésekben nem szerepel.

Az első ilyen következménye a kialakult helyzetnek a bv. személyzetnél tapasztalható *önigazolás* problémája.

Véleményem szerint a vizsgálat által feltárt egyedi problémák egy része is erre vezethető vissza. A mechanizmus lényege az objektív feltételek hiányának kiterjesztése olyan területekre is, amelyeknél az nem indokolt. Háttérben a gondolkodás kényelmessége is állhat, hiszen legegyszerűbb a feltételek hiányára hivatkozva mulasztani, és egyben mentséget is találni.

A második – igen veszélyes – következmény *a szabályok be nem tartásának „bocsánatos” állapota*. Ez a gondolkodásmód abból indul ki, hogy miután a feltételek hiányában nem minden előírásnak lehet megfelelni, akkor megbocsátható (magyarázható), ha az éppen aktuális helyzetnek megfelelően a feladatok közül kiválogathatjuk azt, amelyeket nem kívánunk elvégezni.

A fenti két következmény minden ellenőrzött szervezet „természetes védekezési módja” a követelménytámasztással szemben.

A harmadik pszichológiai következmény azonban valószínűleg sokkal inkább „bv. specifikus”. Könnyű a helyzet, ha számonkérnek rajtunk olyan dolgokat, amelyekkel szemben ellenkezni tudunk, melyekre mentségeket találhatunk saját magunknak. *Az igazi nehézség ott kezdődik, amikor magunk is egyetértünk a számunkra támasztott követelményekkel, a megfogalmazott kritikával, hiszen értékeink, céljaink azonosak a kritikuskéval, ugyanakkor eszközeink nem minden esetben elégségesek a megnyugtató megoldás eléréséhez.*

Úgy vélem, hogy a Legfőbb Ügyészség jelentése tipikusan ilyen helyzetbe hozta a végrehajtásért felelős vezetőket, mivel a konkrét intézkedések mellett folyamatosan saját lelkiismeretükkel is el kell számoljanak. Ez a folyamatosan fennmaradó és megújuló lelkiismereti konfliktus az a legfőbb mozgatóerő és garancia, amely lehetővé teszi és várhatóan továbbra is lehetővé fogja tenni a bv. törvényes működését.

Végző soron szinte az egyetlen további mozgósítható erőforrás az emberi tényező, amely továbbra is záloga a működőképesség fenntartásának.

Garami Lajos